

temes-3)

ENRIC PUJOL. Professor del Departament d'Història Moderna i Contemporània de la UAB

LA POLÍTICA CULTURAL DE LA MANCOMUNITAT

Aquest any 2014 commemorem, entre altres celebracions, el centenari de la constitució oficial de la Mancomunitat de Catalunya, entitat que va poder aplegar, en un únic organisme, les competències de les diputacions de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona. Malgrat les evidents limitacions de competències de la Mancomunitat, que no anaven més enllà de les que tenien les diputacions esmentades, aquesta va aconseguir un paper polític de primer ordre, ja que va adquirir un valor simbòlic extraordinari: el d'un autogovern català. El primer que va existir d'ençà de la supressió *manu militari*, el 1714, de les estructures d'estat existents al Principat després de la derrota catalana durant la Guerra de Successió a la monarquia hispànica. Si el 1714 fou l'any de l'enfonsament, el 1914 pot ser vist com el d'una represa institucional esperançadora.

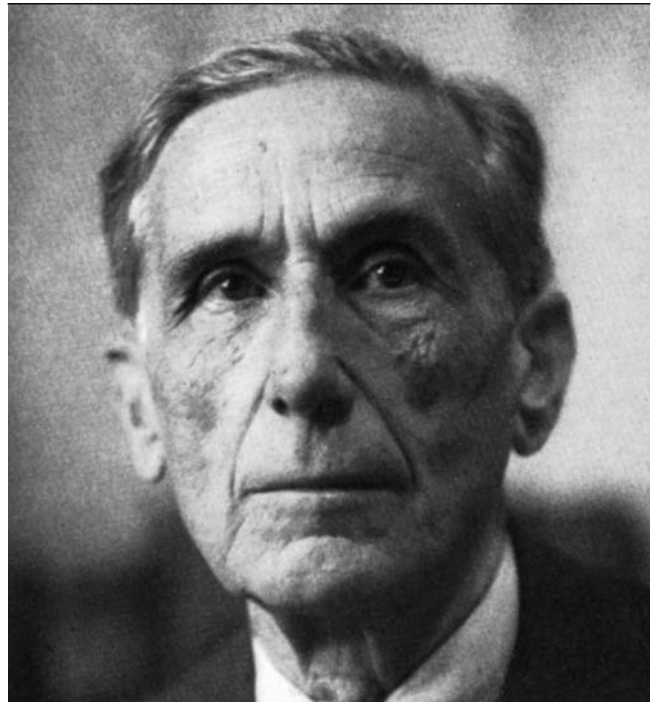
Més enllà d'aquesta dimensió simbòlica, l'obra de govern de la Mancomunitat va ser molt remarcable, sobretot en àmbits com els de la llengua i la cultura (que analitzarem tot seguit), en determinats serveis públics, en el que en podríem dir la modernització del Principat (obres públiques i comunicacions telefòniques) i en l'articulació conjunta del territori. Aquest darrer punt era d'una importància extraordinària, ja que la divisió provincial del 1833 havia establert unes divisions administratives que desdibuixaven completament la noció que el Principat fos un conjunt coherent i també havia barrat el pas a una consideració global dels territoris de parla catalana.

Aquest projecte globalitzador s'adeia molt bé amb la concepció noucentista de la «Catalunya-ciutat», segons la qual calia expandir els ideals de «ciutat» i «civilitat», considerats elements substantius de modernització, arreu de l'àmbit competencial de la Mancomunitat. El fet que existís una administració conjunta de tot el territori era un fet molt rellevant. Pensem que ni el País Valencià ni les illes Balears i Pitiüses no van poder comptar aleshores amb una institució similar i no van tenir un organisme de caràcter administratiu i polític que tractés de manera conjunta els territoris que les integren fins al sistema autonòmic postfranquista, a les darreres dècades del segle xx.

La cultura sí que entrava en l'àmbit de les atribucions pròpies de les diputacions i això va permetre que, en aquest

terreny, la Mancomunitat pogués fer una feina transcendental, de la qual som hereus directes. En el cas de la cultura, doncs, es va poder combinar la gran dimensió simbòlica amb realitzacions molt concretes que no tan sols es concentraren en la capital, Barcelona, sinó arreu del territori del Principat i molt més enllà, en el conjunt dels Països

Retrat de Pompeu Fabra i Poch

Catalans. És aquesta duplicitat la que atorgà a la política cultural un paper emblemàtic dins de l'actuació conjunta de la Mancomunitat. En realitat, la partida pressupostària dedicada a cultura no arribà mai a superar la desena part del pressupost total. Però la seva importància no venia donada per la inversió financera, sinó per la funció transcendental que aquesta política cultural féu en el procés de conscienciació nacional modern. Internament, fou un factor de cohesió extraordinari en fer viable la normativització lingüística i en proveir la societat catalana, per primer cop en segles, d'unes

institucions culturals autòctones d'alta volada i dotades d'una assignació econòmica mínima per mitjà del finançament públic. Externament, possibilità el reconeixement acadèmic internacional de tota una comunitat científica organitzada de bell nou (gràcies a l'Institut d'Estudis Catalans). Joan Fuster, en referir-se a l'etapa de la Mancomunitat, l'ha qualificat de «període constituent de la cultura catalana». La contundència d'aquesta afirmació estalvia molts comentaris. Aquesta dimensió emblemàtica de la política cultural segurament es va veure reforçada per l'interès que, sobre la qüestió, van tenir els seus dos primers presidents, Enric Prat de la Riba i Josep Puig i Cadafalch, líders de la Lliga Regionalista, conscients de la importància que la cultura tenia en el procés nacionalitzador. Una consciència que compartien altres dirigents del mateix partit conservador com Romà Sol o Jaume Bofill i Mates, però també destacats polítics esquerrans que van donar-hi suport, com Pere Coromines o Rafael Campalans, figura clau en el projecte d'universitat industrial. I encara, a l'aportació feta pels polítics, caldria afegir-hi la col·laboració de destacats intel·lectuals com Eugeni d'Ors (posteriorment destituït dels seus càrrecs), Alexandre Galí i d'altres.

A l'hora de centrar-nos en l'anàlisi de l'obra realitzada en l'àmbit cultural, cal remuntar-nos a dates anteriors a la institució oficial de la Mancomunitat, el 1914. Efectivament, el triomf electoral de Solidaritat Catalana i la proclamació de Prat de la Riba com a president de la Diputació de Barcelona

el 1907, es pot dir que van iniciar una política clara de reconstrucció nacional. Des de la diputació barcelonina ja es començaren a bastir uns equipaments i serveis que responien a la intenció de crear unes estructures d'estat, que posteriorment la Mancomunitat desenvolupà i amplià. Així, el 1907 ja es fundà l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), la institució d'alta cultura que encara avui perviu com a gran referent. En un primer moment, funcionà com un centre de recerca de caràcter històric i arqueològic, però a partir del 1911 incorporà dues seccions més: la de ciències i la filològica. Fou aquesta darrera secció la que, gràcies a l'impuls de Pompeu Fabra, assumí la normativització del català, un magne problema que afectava no tan sols el Principat, sinó el conjunt de l'àmbit lingüístic. Sense l'aposta decidida de la Mancomunitat en favor de la reforma feta per Fabra, difícilment s'hauria imposat socialment la proposta sorgida de l'Institut. Però més enllà de l'aspecte lingüístic, l'IEC s'arribà a convertir en una mena de «cervell» de la Mancomunitat, en un organisme d'assessorament i control tècnic dels serveis de caràcter científic més marcat. Així, cal recordar que fou l'IEC qui va crear la Biblioteca de Catalunya que, posteriorment, vetllà pel servei d'arxius i fou el nucli central del projecte de biblioteques populars, concebudes com a filials seves. Per la seva banda, la secció historicoarqueològica de l'IEC assumí el Servei d'Excavacions Prehistòriques i participà en el Servei de Conservació i Catalogació de Monuments, el Servei de Catalogació i Foment dels Museus Locals i l'Oficina d'Estudis Jurídics.

Un altre element cronològic que cal tenir ben present, a l'hora d'analitzar l'obra realitzada, és que els traspassos de totes quatre diputacions no es van fer efectius fins al 1920. Per tant, durant l'etapa anterior, fou la Diputació de Barcelona la que féu de motor del conjunt i la que impulsà el procés institucionalitzador. El traspass competencial del 1920 era una fita molt important des d'una perspectiva de gestió interna de l'entitat, ja que no tan sols li permetia incrementar serveis i recursos, sinó que suposava una acceleració de la política d'integració del conjunt del territori del Principat. Però la mesura no arribà a tenir la transcendència pública que era d'esperar a causa de la greu situació de guerra social que es vivia aleshores i del poc temps que va tenir per poder-se desenvolupar, ja que la dictadura de Primo de Rivera, el 1923, desnaturalitzà la institució i posteriorment la suprimí.

Pel que fa a sectors culturals concrets, l'actuació en l'àmbit de les biblioteques fou especialment brillant, amb la creació de la Xarxa de Biblioteques Populars i l'organització de la Biblioteca de Catalunya i de l'Escola de Bibliotecàries. Però

Eugeni d'Ors a la seva biblioteca

1
2
5
8
11
13
14
16

temes-3) (pat

també fou notable l'esforç fet, de manera coordinada amb l'IEC, en el camp dels arxius i dels museus, sobretot en els radicats a Barcelona. Així, la Mancomunitat participà en la Junta de Museus de Barcelona, que tenia competència en els centres reunits en l'anomenat Museu de la Ciutadella, l'antic Palau Reial del Parc (on hi havia el Museu d'Art Medieval i Modern, i el Museu Arqueològic), així com en el Museu de Pintura i Escultura Contemporànies, ubicat al Palau de Belles Arts. La Mancomunitat, junt amb l'IEC (responsable de la

Porta de la primera seu de l'Institut d'Estudis Catalans al Palau de la Generalitat. Foto: Institut d'Estudis Catalans.

descoberta de la pintura romànica catalana i de les importants troballes gregues i romanes d'Empúries), va revitalitzar totes aquestes instal·lacions i va arribar a concebre la idea d'un gran museu d'art català de nivell internacional.

Pel que fa a la política educativa i d'instrucció pública, malgrat la seva manca de competències, també tingué una actuació rellevant. Certament, li fou impossible fer entrar a l'escola la llengua pròpia i emprendre la catalanització dels continguts, però sí que intervingué en la formació de mestres i en l'opció a favor de la renovació pedagògica. En el primer

aspecte, va organitzar, ja des del 1914, l'Escola d'Estiu i va crear el Consell de Pedagogia, el qual impulsà els *Quaderns d'Estudi* (1915-1924) –inicialment dirigits per Eugeni d'Ors– i el *Butlletí dels Mestres*, fundat el 1922 i dirigit per Alexandre Galí, que es va repartir a tots els mestres del Principat i les Balears. Així mateix, va poder emprendre una política de construcció d'edificis escolars. En aquest sentit, el 1915 la Mancomunitat decidí iniciar la construcció, a tall d'assaig, de quatre models d'edifici d'escola a cadascuna de les circumscripcions del Principat: a la Masó (Alt Camp), els Torms (les Garrigues), Sant Llorenç Savall (Vallès Occidental) i Palau-saverdera (Alt Empordà). Així mateix s'adjudicà, el 1921, la construcció d'una gran escola graduada a Figueres, que no s'arribà a construir.

L'àmbit educatiu en què la Mancomunitat sí que va poder fer una actuació molt llúida fou en els ensenyaments tècnics (des de la formació tècnica industrial fins a la formació agrícola, comercial i artesana), en un intent d'incidir en el sistema productiu, on no tenia competències. En aquest sentit, va impulsar la idea de crear una Universitat Industrial, instal·lada a l'antiga fàbrica Batlló de Barcelona, i va promoure la creació (encara com a Diputació de Barcelona) d'una de les seves instal·lacions més emblemàtiques: l'Escola del Treball (1913), que assolí un gran èxit.

La voluntat d'abastar el conjunt del territori del Principat es féu especialment evident en l'ensenyament tècnic professional. S'elaborà un pla d'Escoles Locals d'Indústries (1917) i, per concurs, es decidí la creació d'una d'aquestes escoles a Canet de Mar, dedicada al gènere de punt, al calafat i a la mecànica de petites embarcacions, que s'inaugurà el 1922. Dins d'aquest mateix projecte, s'intentà incloure les escoles municipals d'arts i oficis existents a Terrassa, Mataró i Badalona, així com l'Escola Industrial i d'Arts i Oficis de Sabadell, l'Escola d'Arts i Oficis, Agricultura i Indústries de Manresa i l'Escola Industrial de Vilanova i la Geltrú. Responia també a aquesta mateixa intenció d'expansió territorial el Pla d'Estudis Comercials (1916), que preveia la construcció d'escoles locals de comerç a Tarragona, Lleida, Reus i Sabadell, i un projecte d'escola de comerç a Barcelona, que no s'arribà a materialitzar.

La importància d'allò realitzat (però també dels projectes només concebuts) durant l'etapa de la Mancomunitat va poder prendre una nova concreció en un context polític diferent quan s'instituí, el 1931, la Generalitat republicana. Per això diferents analistes han establert una clara línia de continuïtat, pel que fa a la política cultural, entre una i altra institució. ■